

Hónapló

Dalos György

A győzelem napja(i)

Berlin, 2023. május 9.

Putyin elnök balján és jobbán a moszkvai Vörös téren egy-egy aggastyán feszít, mellén az összes lehetséges kitüntetéssel. Legalábbis jelképesen ők ketten lehetnek az utolsó még élő háborús veteránok. Ha meggondoljuk, hogy a szovjet férfiakra tizenhetedik betöltött életévüktől terjedt ki a hadkötelezettség, akkor még az 1945-ben bevonultaknak is 1927–28-ban kellett születniük, vagyis ha ma élnek, közelebb járnak a száz esztendőhöz, mint a kilencvenhez. Mindent összevéve az Oroszországi Föderációban mintegy hatvanezerre tehető azoknak a száma, akiknek még közvetlen katonai tapasztalatuk van a Nagy Honvédő Háborúról, gyerekkori emlékképeket pedig néhány százezren őrizhetnek, zömmel a hosszabb várható élettartamú nők. Miáltal a Velikaja Otyecsetvennaja Vojna, közkeletű rövidítéssel VOV, végérvényesen historikumká vált, akárcsak a Batu kán hordái vagy a napóleoni Grande Armée elleni dicsőségteljes védekező hadviselés.

Moszkvai diákéveimben megtanultam, hogy az ország két fő ünnepe május 1-jéhez és november 7-hez fűződik, s ezek az évfordulók többnyire háromnapos népnünpélybe, úgynevezett „narodnoje guljanyijébe” torkolltak – vásári rendezvényekkel, hangversenyekkel, tűzijátékkal és persze sok-sok tortával, pezsgővel, vodkával, s ilyenkor az élelmiszerboltok is megteltek áruval. Ha az állami ünnep pénteki napra esett, akkor az amúgy sem legendás munkafegyelem már csütörtökön alábbhagyott, hiszen a piros betűs napokra be is kellett vásárolni, ha viszont vasárnap tartották az esedékes katonai parádét vagy felvonulást, akkor a hétfőre mint munkanapra lehetett legyinteni. Volt aztán egy különleges esztendő, 1965, amikor a szombatra eső május elsejét, a nemzetközi munkásosztály harci napját egy hét választotta el május 9-től, annak a napnak a huszadik évfordulójától, amikor szovjet katonák kitűzték a Reichstag ormára a sarló-kalapácsos vörös zászlót. Világos volt, hogy ez a két ünnep menthetetlenül egybefolyik.

Huszonegy éves voltam akkor, s enyhén szólva naivan gondolkodtam, de annyit megértettem, hogy a laza hangulattal a pártvezetés üzen a társadalomnak: úgymond legyetek nyugodtak, semmi sem fog változni. S valóban: a párt- és állami vezetők – Brezsnyev, Koszigin, Mikojan, Gromiko, Szuszlov –, akik az előző év októberében államcsínnel buktatták meg Hruscsovot, változatlanul ott ültek a mauzóleum mellvédjén, s hatalmas fotóikkal kitapétázták a Vörös térre vezető házak falát. Csak a kerek képű, kopasz pártfőtítkár nem mosolygott többé a népre. És mert Hruscsov neve a személyi kultuszt elítélő XX. pártkongresszussal forrott össze, nyilvánosan soha meg

nem indokolt leváltását sokan némi túlzással Sztálin rehabilitálásának kezdeteként értelmezték: a városszerte teljes díszben parádézó veteránok némelyike úgy viselte a bátorságért kapott érdemrendet, hogy azon a generalisszimusz képe legyen látható. Éppen a győzelem napján ebbe nehezen lehetett belekötni. Ami pedig az ígéretet illeti, miszerint „semmi sem fog változni”, azt Hruscsov utódai maradéktalanul beváltották. Épp a változatlanság lett a programjuk, amely azután valósággal szétrohasztotta a rendszert idült hiánygazdaságával és évről évre kiüresedő győzelemlámpájával együtt.

Az a rettenetesen megszenvedett május 9. azóta annyi május 9-re hullott szét, ahány alkotóelem vált le az egykori Szovjetunióról. Oroszország háborúját, amelyet Oroszországban nevének nevezni is Btk.-ba ütköző cselekménynek számít, hiszen a hivatalos szóhasználat még mindig „különleges hadműveletként” bagatellizálja, a mostani orosz vezetés védekező háborúnak, mintegy a VOV folytatásának igyekszik beállítani. Kijevben május 9-ét Európa-nappá nyilvánították, a balti köztársaságokban ignorálják, éppen csak nem gyásznapként emlékeznek meg róla, Moldovában hol a győzelem napjának, hol pedig Európa-napnak titulálják. A moszkvai ünnepségen az egykori szovjetköztársaságok közül az Orosz Föderációtól gazdaságilag függő közép-ázsiai és kaukázusi utódállamokból meg a talán egyedül őszintén oroszbarát Belarusból jött küldöttség vett részt.

Igen, háború folyik, nálunk ezt a szót ki szabad mondani, történészként akár örökösödési háborúként is jellemezhetnénk, hiszen egy volt birodalom tagállamai keveredtek véres harcba egymással. S mégis: az a bizonyos 1945. május 9. nem kevesebbet jelentett, mint hogy eljött a béke első napja, és Európa megszabadult Hitlertől. És erre akkor is érdemes visszaemlékezni, ha majdnem hatvan év múltán túl sok öröm vegyül az örömbe.

*

Jeruzsálemi kirándulásom (*Mozgó Világ*, 2023/5.) utolsó napjait megkeverte egy a jobb hüvelykujjamon támadt parányi seb, amely eleinte csak viszketett, de végül begyulladt és gennyes lett. A hazaérkezésünket követő szombat reggelen mindenesetre bementem a Charité ügyeletére, hogy nézzék meg és lássák el a fura sérülést. Csakhogy úgy jártam, mint Hans Castorp Davosban: ott marasztaltak. Milyen nagyszerű találmány az okostelefon! – ez a szimpla igazság ötlött eszembe a drákói döntés hallatán. Így legalább legott értesíthettem A.-t, nem kis ijedelmet okozva neki. Még aznap megműtötték az ujjamat, folyamatos infúziós antibiotikumra fogtak, és egészen a következő szombat reggelig benttartottak. Nyilvánvalóan a szepszist akarták elkerülni.

Fekvőbetegként az ember egyfajta mesterséges gyermekkorba pottyan. Fekszik a hófehér ágyikóban, és várja a soron következő vizitet, vérvételt, kötözést, reggelit, ebédet és vacsorát. A személyzet, mondhatni, igen kedves volt és nemzetközi: az egyik nap üzbég nővérke tette rám a könyökömig érő sánt, másnap palesztin ápoló szorgoskodott a tűnek nehezen

engedelmeskedő vénám körül, harmadnap egy szociális dolgozó érdeklődött a hogylétem felől. Az orvosok többnyire akcentus nélküli beszéltek – Németországban az orvosoknak csak tíz százaléka külföldi. Hogy ne nyomasszon a tétlenség, A. behozta a laptopomat, majd Ráth-Végh István megunhatatlan könyvét, *Az emberi butaság történetét*. Napközben írtam és olvastam tehát, esténként az internetes tévéműsorban az ukrainai háború szörnyűséges képein hüledeztem. S noha épségemet egy pillanatig sem fenyegette veszély, mintegy túlélésre rendezkedtem be, unos-untalan arra az alkalomra gondoltam, amelyen, akárcsak rövid időre, kitörhetek ebből a tömény gyámoltalanságból.

Ez az alkalom, mégpedig nem is akármilyen, keddre, március 28-ra esett. Ekkorra volt kitűzve a Művészeti Akadémián az idén nekem megítélt Heinrich Mann-díj átvételi ünnepsége, hogy úgy mondjam, ez volt számomra az irodalmi győzelem napja. Január óta készültem az eseményre, barátoknak és kollégáknak szétküldtem a személyes meghívókat, felfrissítettem a névadóval kapcsolatos ismereteimet, hiszen utoljára gimnazista koromban olvastam tőle a „Ronda tanár urat”, tanórán, pad alatt, Kosztolányi Dezső fordításában. Időben megírtam a laudációt és a díjátadást követő köszönő beszédemet. A. egy jelmeztervező gondosságával szemelte ki ünnepi öltözékemet, benne a fehér inggel és a borszínű csokornyakkendővel, amelyet nagyjából tízévenként háromszor szoktam viselni. Mindez szép rendesen el volt tervezve, ám a hüvelykujjam egyszerűen kérdésessé tette az egészet. Jóllehet már a felvételnél megpendítettem az esedékes fellépést, a Charité urai ragaszkodtak hozzá, hogy csak a gyulladás leszorítása után hagyhatom el a kórház épületét. Ezt a kedvező eredményt a napi három kötözés dacára sem sikerült elérni, úgyhogy kedd reggel megismételték az operációt. A teljes érzéstelenítésből felocsúdva még mindig nem tudhattam, hogy kiengednek-e az ünnepségre, amelynek helyszíne a Művészeti Akadémia épülete, valaha Konrád Gyuri barátom birodalma, karnyújtásnyira van a Charitétól. A kedvező döntést délután háromkor hozták meg: két kötözés között saját felelősségemre elhagyhattam fekvőhelyemet. Annyi időm maradt, hogy A. kocsival épp hazavihetett, megfürödtem, borotválkoztam és átöltöztem. Ez utóbbi műveleteket jócskán megnehezítette a jobb kezemet könyökig lefedő és sínnel kitámasztott gézrengeteg. Bal kézzel ettem néhány otthoni falatot, majd uzsgyi, be a taxiba, és irány az Akadémia. Hűha, gondoltam tényelnesen, még jó, hogy nem az irodalmi Nobelt kaptam meg, akkor ugyanis Stockholmba kellene odaérni este hétre. Végül is szerencsésen abszolváltam a rendkívüli estét, a koncertet, a beszédeket és a fogadást, amelyen a helyzetből adódóan senkivel sem rázhattam kezét, és az alkalomra előkészített könyveimet sem szignálhattam. Fél tíz tájban kötelességtudóan, angolosan távoztam dicsőségem színhelyéről, este tízre már hálóruhában, ágyam szélén ülve vártam az esedékes esti infúziót és átkötözést. Abban a pillanatban úgy éreztem: kiérdemeltem a Heinrich Mann-díjat, ha másért nem, ezért a maratonért.

Ha már önfényezés, legyen teljes. Pesten megjelent *Három Berlin* című könyvem, afféle önéletrajzba illesztett várostörténet. Megvallom, hogy bár kis híján német szerző lettem, magyar megjelenéseim még mindig nagyobb izgalmat váltanak ki belőlem, mint az itteni sikerek. A kórházból hazatérve megkértem kiadómat, hogy egy tiszteletpéldányt juttasson el unokámhoz, az áprilisban tizenhatodik esztendejét betöltő Julcsihoz. Néhány nappal később Julcsi köszönettel nyugtázta a könyv átvételét, bár tapintatosan jelezte, hogy nem fog hozzá azonnal, mert előbb végig kell olvasnia Hermann Hesse *Narziss és Goldmund* című remekét. Most aztán izgulhatok.

Hargitai Miklós

Nem esik

78

Száll a repülő az égen, az ablakokon túl ragyogóan süt a nap. Mint tudjuk, a felhők fölött mindig, de az Ibériai-félsziget fölött már egy jó ideje nincsenek felhők. Pontosan emlékszem, mert januárban nem jellemző a villámlás, márpedig akkor dörgött, villámlott, majd eleredt az eső; esett egész nap, egész éjjel, és még a következő napon is. Azóta viszont egy csepp sem – illetve, ha jobban utánagondolok, ez így nem teljesen igaz, mert valamikor május elején esett néhány csepp; észre sem vettem volna, ha nem annyira poros a szélvédő, így viszont be kellett indítani az ablaktörlőt. Öt hónap alatt azért ez nem annyira sok csapadék. Idén eddig a szokásos mennyiség 25 százaléka hullott, márpedig Andalúziában a szokásos mennyiség sem túl jelentős. Májusban 20 milliméter az átlagosan lehulló mennyiség, szemben az erre felé a legcsapadékosabb hónapnak számító november 110 milliméterével. A víztározók 20 százalékon állnak, ami jelentős vízhiányt vetít előre. Itt úgy működik a vízgazdálkodás, hogy az ősszel, azaz novembertől márciusig (általában) érkező csapadékot a nagy folyók völgyzáró gátas tározóiban fel fogják, aztán az év hátralévő részében fokozatosan felhasználják. Hát most nem nagyon van/lesz mit felhasználni. A mangóültvények már sorvadoznak, és akik értenek hozzá, azt mondják, hogy a narancstermés is soványnak ígérkezik. Eperből egyelőre van elég. (Hogy hol és hogyan termesztik, az talány, mert az eper vízigényes növény; igaz, nemrég olvastuk valahol, hogy a világon Izrael után Spanyolországban a legmagasabb a megtisztított és öntözésre használt szennyvíz aránya. Ebbe nem is kell mélyebben bele gondolni, mert ha az ember sokat töpreng, a végén eszébe jut, hogy egyes kelet-európai országokban a nem megtisztított szennyvizet, a hígtrágyát és a szennyvíziszapot is kiszórják az eperföldekre.) Az ára is lefelé megy, De ha minden így marad, a többi gyümölcs valószínűleg drága lesz az idén.

Megy a repülő a rögos égi országúton. Turbulenciák vannak, talán a lenti forróság és a felszálló légáramlatok miatt; az út nagy részén bekapcsolt biztonsági övvel utazunk. Odalenn a táj semmiben nem különbözik attól, amit

első ideérkezésünkkor, tavaly augusztusban tapasztaltunk: a fű kiégett, az olajfák és a fenyők szigetei tompán zöldellnek a szárazra sült gyepek okkersárga óceánjában.

Magyarországról jövünk, családi ügyekben voltunk távol. Most visszafelé igyekszünk: haladunk az esős, bujazöld, párás otthon felől a félsivatag rekkenő szárazsága felé, ahol nappal minden élő árnyékot keres, hogy elbújhasson az átható fény elől, és éjszakánként a tikkadt gekkók tátott szájjal, lihegve kapkodják a levegőt az átforrósodott házfalakon. Kaptunk négy napnyi magyar tavaszt a nyolc hónapig tartó spanyol nyárban, és most visszük magunkkal a színet, az illatait, a hangját, a hangulatát.

Hogy milyen az élet – nagyrészt – víz nélkül, azt majd ezután tudjuk meg. A fák már tudják – ha máshonnan nem, hát a génjeikből: voltak itt száraz periódusok korábban is. Kevesebb virág, kevesebb hajtás, kevesebb levél, rövid távon ez a túlélés receptje. A madarak is kevesebb tojást raknak.

A tavalyi év is aszályosabb volt az átlagosnál. Alighanem írtam már, de talán érdemes megismételni: Dél-Spanyolország jelene nagyon hasonlít Európa jövőjére, ha klímaszempontról vizsgáljuk. Tíz-húsz év múlva ez lesz otthon is, vagy valami ilyesmi. A fák... Az őshonosak közül nagyon sok kiszárad és eltűnik. De lesz néhány jövevény, ami megtalálja a számítását, és a többiek rovására látványosan elterjed. A növényvilágban egy adott fajösszetétel mindig egy adott éghajlatvariáns lenyomata (hiszen arra a környezeti feltételrendszerre lett optimalizálva), ha változik az éghajlat, a növényzetnek is törvényszerűen változnia kell. Ami az egyiknek hátrány, az a másiknak – a tágabb tűrésűnek vagy az aszályt könnyebben elviselőnek – evolúciós előny. Az egyik elszárad, vagy csak lassabban nő, nehezebben ereszt gyökeret, a másik pedig kihasználja az üresen maradt niche-t, és vígan él, terjeszkedik, hódít. Nálunk talán az akác lesz a nyerő, az eperfa meg a bálványfa. Spanyolországban jelen állás szerint az eukaliptusz a győztes, de még itt sem hirdettek végeredményt, otthon is korai lenne.

Aztán a folyók. A többségük kiszárad, vagy időszakossá válik. Az utóbbi úgy kell érteni, hogy évekig semmi sem folyik bennük, néha meg kiáradnak, féktelenül, mintha a régi nagy árvizekre emlékeznének.

És persze az állatok: a flóra után a fauna is átalakul. A budapesti Tűzoltó utca gekkói (ez nem valami városi legenda, hanem tudományosan feltárt valóság) egyre nagyobb területeket foglalnak el a városban. Pécsett, Szegeden megjelennek a papagájok. Nem kell sok nekik: csak néhány fokot emelkedjen az átlaghőmérséklet, és már át tudnak telelni; nemhogy Brüsszelben, de számos német nagyvárosban is megoldották már. Egyszóval lesznek papagájaink. A rossz hír, hogy a ma ismert technikai civilizáció a globális átlaghőmérséklet körülbelül három Celsius-fokos növekedésénél összeomlik. Ez egy ilyen játék: ahol vannak nyertesek, ott lesznek vesztesek is, de az még odébb van. Előbb a pókok jönnek, meg a keselyűk. A keselyű szereti a klímaváltozást, ahogy a háborút is. Nekünk veszély, neki lehetőség.

A gép száll, már valahol Albacete környékén járunk. Még fél óra, aztán ereszkedni kezd, kikanyarodik a tenger fölé, és az orrával célba veszi Malagát. Késő este van, mire földet érünk, a reptér úgyszólván üres. Az agglomer-

rációs vonaton is szellősek a széksorok: húsvétkor három szerelvényt is el kellett engedni, mire a negyedikre nagy nehezen felfértünk, de most nincs körmenet, csak a munkából hazafelé tartókkal meg néhány előszezoni vendéggel osztozunk a helyeken.

A torrequebradai állomás is néptelen. Lassan sétálunk a mediterrán szürkeületben, a fejünk fölött választási „elefántfüleket” himbál az esti szél. „Szavazz a PP-re!” – ennyi az üzenet, és voltaképp ennyi az összes találkozásunk a spanyol politikával 2022 augusztusa óta. Hogy mi az a PP, azt nem tudjuk. A szomszédaink sem, akiktől megkérdeztük – mentségükre szóljon, hogy eredetileg brazilok, de már sok éve itt élnek, a gyerekeik itteni iskolákba járnak, a társasház garázsában egy piros kabrió és két lila sup várja őket, vagyis rendelkeznek mindennel, ami a tartós ittléthez nélkülözhetetlen. A pártok vagy a lokális politikai viszonyok akár csak felületes ismerete nem tartozik a szükséges dolgok közé. A városban, ahol élünk, rend van, a közbiztonságra nincs panasz, a munkanélküliség (ha a novembertől márciusig tartó holszezonról eltekintünk) alacsony, a korrupció legalábbis nem látványos. Ezen az sem változtat, ha marad a mostani garnitúra, meg az sem, ha megy. A tét kicsi, az izgalom mérsékelt – még csak az sem világos, hogy települési vagy „autonóm közösségi” (tartományi) választás közeleg. A napját ismerjük, május 28-án lesz, de szavazni nem tervezünk: bár lenne rá jogunk, mert átmenetileg itt lakunk, és az adó nagyobbik részét is itt fizetjük. De így sem éreznénk méltányosnak, hogy beleszóljunk a benalmadénaiak/malagaiak/andalúzok négy (?) évre szóló döntésébe. Valószínűleg soha nem fog kiderülni – számunkra –, hogy ki győzött, és szinte bizonyos, hogy ha tudnánk, az sem változtatna semmin. Az alapvető kérdésekben konszenzus van. Ilyen alapvető kérdés az EU-tagság (pozitív) megítélése, Ukrajna katonai támogatása, a fiatalok munkához juttatása. Hogy miről szoktak vitatkozni, az szintén rejtély előttünk, és itt a tengerparton nem is sokat számít. Az számít, hogy Észak- és Nyugat-Európában ne mélyüljön el a recesszió, mert különben nem jön majd elegendő vendég; folytatódjon az üzemanyagárak csökkenése; ne legyen újabb Covid-hullám – hetek óta nem volt új megbetegedés, immár a tömegközlekedésen sem kötelező a maszk, csak az egészségügyi intézményekben kell viselni –, és hogy essen végre az eső.

Éjszaka megfordul a szél, és szórványos felhőket hoz északnyugat felől, abból az irányból, ahonnan olykor a csapadék is érkezik. Bár késő van, az erkélyeken emberek állnak, nyújtogatják a nyakukat, kitarthatják a kezüket a szélbe, és reménykednek. Átszólnak egymáshoz, mosolyogva az égre mutatnak, és optimistán leszedik a száradni kiakasztott ruhát. Ha nem értesz egy szót sem abból, amit mondanak, akkor is érzed, hogy valami fontos dolog készül.

Hajnakra vastag felhőtakaró érkezik. Az emberek még mindig vagy már megint kint vannak az erkélyeken. A levegőben esőszag száll – vagy csak odaképzeld, mert eső nem esik. Reggel sem. Délben sem. Este sem. Semikor.

Harag és félelem

A rendszerváltás előtt könnyebb volt Újvidékről Budapestre utazni, mint most. Négy járat közül az egyik éjszakai volt. Aztán kevesebb lett a járat. A kilencvenes években ez érthető volt, hiszen a két ország között fagyos volt a viszony, de abban bíztam, hogy idővel helyreáll a régi rend. Nem így történt! Ahogy erősödött a barátság, úgy csökkent a járatok száma. A jelenlegi barátság csúcspontján egy járat sincs, mert a kínaiak építik az új nagy sebességű vasutat, ezért megszüntették a járatokat. Azzal biztatnak, hogy pár év múlva nagy sebességű vasúton közlekedünk majd Belgrád és Budapest között, akkor két óra alatt tesszük meg az utat. A régi osztrák–magyar síneken a vicinális mindeddig legalább hat óra hosszat döcögött. Egyszer majd beköszöntenek a szép idők, és a kínaiaknak köszönve a magyar–szerb barátság nemcsak a szónoklatokban, hanem a tettekben is megnyilvánul azok számára, akiknek nincs autójuk. Még az is előfordulhat, hogy a szupergazdag autósok is rászánják magukat a nagy sebességű vasúton való utazásra, tehát megtörténhet, hogy az egyik fülkében rábukkanok valamilyen rangos szerbiai politikusra, aki megkérdezi tőlem: Hová utazik, Végel úr? A Katona József színházba, válaszolom. És Ön? Én a Karmelita kolostorba. Így repülünk majd együtt Budapestre.

Csak az a kérdés, hogy mikor következnek be a szép napok, hiszen állandóan halogatják a végső határidőt. Igaz, valami mégis történt, mert a Belgrád–Újvidék között üzemelő gyorsvasút megnyitóján Orbán Viktor is megjelent és hatásos beszédet tartott. A Szerb Haladó Párt kirendelt tagjai és a helyi közművek kirendelt dolgozói lelkesen megtapsolták. Láttam, amint gyülekeznek a sugárúton, mert a pályaudvar csupán pár száz méterre van a lakásomtól. Az utcáról akár élőben láthattam volna Orbán Viktort és Aleksandar Vučićot, csakhogy akkor nem hallottam volna mit mondanak, ezért inkább a tévé mellett döntöttem. Bár nagyon fülettem, arról nem értesítettek, hogy mikor repülök nagy sebességű vasúton Budapestre.

Most már csak az a kérdés foglalkoztat, hogy megérem-e. Addig is a régi járatokról töprengek. Egyszer meg kell írnom budapesti kiruccanásaim történetét. Most csak az elsőről írok, ez valamikor 1961 körül lehetett. Az Ifjúsági Szövetség összetoborozott vagy ötven fiatal írot abból a célból, hogy Budapesten ápoljuk a jugoszláv–magyar barátságot. Lelkünkre kötötték, hogy semmi rosszat ne mondjunk Magyarországról, főleg ne hozzuk szóba 56-ot, de arra is figyelmeztettek bennünket, hogy óvakodjunk a magyar lányoktól, nehogy beszervezzenek bennünket.

A határhoz közeledve az ablakból bámultam a sík rónát, mert a senki földjét szerettem volna látni. Sokat olvastam róla, és nagyon kíváncsoztam oda. Egy életen át izgalomban tartott, s nem csoda, hogy a kilencvenes években a *Wittgenstein szövőszéke* című könyvemben ezeket írtam: „Amikor csak át-

kelek a határon, tekintetem a senki földjére téved. Ott lenne a helyem. Nem sikerült. Merjem-e kívánni, hogy oda temessenek és síromra egy határkarót helyezzenek.” Egy befolyásos jogász barátom a könyv megjelenése után figyelmeztetett, ne legyek naiv, a senki földjén tilos síremléket emelni, mert akadályozná a határőröket. Meg aztán előfordulhat, hogy túl sok jelentkező lenne, feltételeztem. Ezekben az években pedig végleg megbizonyosodtam arról, hogy a bársonyos forradalmak utáni bársonyos autokráciákban valóban nagy lenne a tumultus a senki földjén.

A Budapest felé döcögő vonatban természetesen nem a senki földjéről folyt a vita, hanem a magyar lányokról. Az írók, mint afféle írók, akkoriban annak dacára voltak ellenzékiek, hogy párttagok voltak. Nem úgy, mint ma, amikor sok író kormánypárti akkor is, ha nem párttag. Nyilván ebből kifolyólag abban állapodtunk meg, hogy rendben van, ápoljuk a szerb–magyar barátságot, ellenben nem menekülünk a magyar lányoktól. Először a Dunakanyarba invitáltak bennünket, valamilyen ifjúsági táborba, ahol sok lány akadt, akik messze elkerültek bennünket, fél szemmel figyeltek, ha történetesen a sátraink közelébe kerültek, majd felgyorsították a lépteiket. A lányok nem szerveztek be bennünket, ezért csak a KISZ-tagokkal ápoltuk a barátságot. Mindezek után azzal is dicsekedhetem, hogy a fiatal írók csapata, köztük én is, már 1961 táján megalapoztuk azt a nagy barátságot, amely napjainkban rendkívül virágzó, de (sajnálatomra) csak szerb–magyar barátságnak nevezik. Jugoszlávia nincs többé, ezért a barátság kissé csonka. A lakásom feletti légtérben a repülőgépek szállítják egymáshoz az újdonsült barátokat. Erről az ócska vicinálison még álmodni sem mertünk. Míg ők repkednek, én már vicinálison sem döcöghetek.

82

’56-ról egy szót sem ejtettünk.

Azóta is bánt a lelkiismeret meghunyászkodásom miatt, már csak azért is, mert gimnazista koromban rám is hatott az esemény, mivel az apám éjjelnappal hallgatta a Szabad Európa Rádiót. Még a kertjét is elhanyagolta miatta. Ezzel is magyarázható, hogy a legutóbbi budapesti utam után elsőnek Vásárhelyi Mária *Valahogy megvagyunk* című snagovi emlékkönyvét vettem a kezembe, s elismerem, hogy a személyes emberi sorsok ábrázolásával nagy hatást gyakorolt rám. A történelem sötét ege alatt lejátszódó mindennapi eseményekről, történetekről, gesztusokról szerzek tudomást, amelyek egyszerre jelzik az időnként fel-felcsillanó bizakodást és a túlélés reményét. Kevés könyvvel találkoztam, amelyben minden pátosz nélkül bontakoznak ki a tragikus sorsok. Semmi hősiesség, az internált forradalmárok hihetetlen szívóssággal ragaszkodnak ahhoz, amit vállaltak. Olvasás közben gyakran gondoltam arra, hogy úgy vélték, „csak” a kötelességüket végezték. Vásárhelyi Mária éppen a deheroizálással ábrázolja a snagovi tábor hőseit. Még az árukat sem ábrázolja harsány színekkel, az árukat is kimérten és indulat nélkül mutatja be. Szerintem ez nagy és lehetetlen feladat. Vásárhelyi látva, hogy a baloldal szerepét ki akarják törölni az 56-os forradalom történetéből, elhatározta, hogy tanúként megírja az internálótábor történetét, azon a jogon, hogy szüleivel és testvéreivel együtt ő is a fogva tartottak között volt. Ezzel a könyvvel azonban felülmúlta saját szándékát. Könyve az emberi méltóság könyve lett.

Budapesti tartózkodásom után az emberi méltóság jár az eszemben, és elé- gikus érzés vesz rajtam erőt. Négy éve jártam itt legutóbb, azóta sajnálatos változások történtek. Ugyanazok az értelmiségiek, akik négy évvel ezelőtt némileg reménykedtek, manapság belenyugodtak abba, hogy buborékba kényszerítsék őket. Nem bírálom őket, hiszen Újvidéken én is hasonló helyzetben élek, csakhogy nekem még buborékom sincs. Soha még nem volt ekko- ra rezignáció, soha még nem volt ilyen atomizált a magyar értelmiség, mint mostanság. Legfeljebb kisebb, egymástól elszigetelt körök léteznek, amelyek- ben többé nem folynak felszabadító eszmecserek, esetleg az Orbán-rendszer ironikus kommentálása maradt hátra még. Lehet, hogy igazuk van, remény- telen helyzetben mulatságos lenne „világmegváltó” eszmékkel foglalkozni.

Írónia, mondom, és arra gondolok, hogy egyszer beköszönt az önirónia korszaka is. Azt vettem észre, hogy a buborékból nagyon nehéz kitekinteni, úgyhogy hallgatok saját gondjaimról. Ugyanis a Maródi cukrászda teraszán olvasok a szerbiai népszámlálási adatokról. Bekövetkezett az, ami miatt ed- dig is szorongtam, és szorongásom miatt durva támadásokat éltem át. Elő- veszem az ajándéknak szánt *Temetetlen múltunk* című regényemet. Azon töprengök, hogy miért fogadták a Vajdaságban akkora csenddel. A regény postás-jelenetét olvasom, és kezdem érteni a csendet. „*Lassan kiüresedett kö- rülöttem a tér – olvasom a regényt –, a bácskai róna utolsó magyarjának tar- tott fogatlan postás vallotta, hogy néhány évtized múlva a halála előtt marad még annyi lelkiereje, hogy megírja az utolsó levelet, amelyet saját magának címez, aztán leoltja a villanyt. Az utolsó magyar, töprengtem a postás vallo- másán, vajon hogyan hangzik majd az utolsó magyar mondata? Lehet, hogy így: Bocsáss meg, nemzetem. Vagy talán így: Bocsáss meg, meg nem született lányom és fiam. Vagy pedig hallucinálva a másvilág felé fordulva csak azt dadogja: Ne sírdogálj, elárvult Krisztusom.*” A Statisztikai Hivatal adatai előlegezik a postás vallomását. Ezek szerint Szerbiában 184 442 magyar él. Tíz évvel ezelőtt 253 889-en éltek, tehát 70 ezerrel csökkent a magyarok lé- lekszám. Hogy ebből valóban hányan élnek életvitelszerűen a Vajdaságban, arról az adatok nem szólnak. Félek, hogy a valóságos demográfiai helyzet ennél is rosszabb. Ezt soha többé nem lehet helyrehozni, esetleg egy új, mo- dern, életképes 21. századi nemzeti programmal fékezni lehetne, amihez azonban őszinte párbeszédre lenne szükség, amelyből a Vajdasági Magyar Szövetség levonná a tanulságot. Kétségtelen, a felelősség őket is terheli, de nem csak őket. Nyilván a rozoga szerbiai közállapotok is közrejátszottak. Nem pusztán az anyagiakra gondolok, hanem a jövővízió hiányára. Szerbia ugyanis nagy ellentét csapdájában él. Gazdaságilag és kulturálisan a Nyu- gathoz tartozik, oda kötődik. politikailag azonban a Kelethez tartozik, a nagy többség érzésvilága végzetesen a Kelethez vonzza. Ha netán mégis egy-két évtized múlva csatlakozna az EU-hoz, akkor is csak fél lábbal lép be. Valami másról álmodik. Ez homályosítja el a jövőképet a magyar kisebbségben, de a szerb fiatalság azon körében is, amely nem akarja végigszenvedni az örök ellentmondás kínjait. Ezenkívül az erőszak kultusza félelmet kelt a gyöngéb- bekben, vagyis a kisebbségben. Aztán a Fidesz is önvizsgálatot tarthatna. Sorolhatnám tovább, de itt meg kell állnom, mert olyan jelenséggel szembe-

sülök, amellyel nem tudok mit kezdeni. A posztkommunista országokban, így Magyarországon is, egyre erősebb a nemzetállami ideológia. A rendszerváltó eliték belátták, hogy a rendszerváltó ígéreték és illúziók nem valósultak meg, ezért a nemzetállami eszmével nyugtatják népüket. Nem kapcsolódnék be a nemzetállamokról szóló jelenlegi vitába, csak azt állítom, hogy a nemzetállami eszme a kisebbségeket háttérbe szorítja, lelkiileg traumatizálja. Ha azt állítjuk, hogy ez fontos Magyarországon, akkor mi jövedelműjelezzük meg a fontosságát Szerbiában, Szlovákiában vagy Romániában? Vagy éppen Ukrajnában? Az új népszámlálási adatok viszont arról szólnak, hogy a posztkommunista nemzetállami eszme erősödésével arányosan fogyatkozik a kisebbségek létszáma. Erre nincs gyógyír. Sajnos. Legfeljebb egy másik Európa nyitná meg a gyógyulás útját, de nincs erőm árral szemben úszni.

A gyógyulás útja azonban Szerbiában még nagyon gizgazos. Az erőszak kultuszáról írtam éppen, amikor olvastam a hírt: pár napon belül két súlyos tömeggyilkosság történt Szerbiában. Tizennyolc halotról olvasok. Senki sem mondja, hogy váratlan eseményről van szó. Az erőszak kultusza bosszút állt. Féltő, hogy lesz folytatása. Az egyik vérengzés egy belgrádi elemi iskolában történt. Belgrádban és Újvidéken az ellenzéki pártok tömegtüntetéseket rendeztek. Harag és félelem tombol Szerbiában. A tüntetések némák voltak, de vészterhesek. Vučić elnök a hónap végén még nagyobb kormánypárti tüntetést ígér. Esetleg rendkívüli választásokat. Aztán nagy változásokat helyez kilátásba. A feszültség nagy. És baljós.

Parászka Boróka

Döm-dö-döm

Olyan a magyar közélet, mint valami szabályozatlanul működő, kiszámíthatatlan folyó. Hol árad, hol apad, tele van gyilkos örvénnyel, hordalékkal. Zavaros, szeszélyes sodrás. A Hónapló bejegyzéseit írva sokszor zavarba jövök: néhány év, évtized múlva mennyire lesz érthető, amit itt rögzítetek? Mennyire lesz nevetséges? Az elmúlt hetek közéleti vitáit hol egy orvul lelőtt, Svájcból Magyarországra kóborolt farkas váltotta ki, hol egy újabb sikertelen csúcstámadás az Everesten. (Különös, ezek a csúcstámadások, a hegymászók tragikus és menetrendszerű halála mindig újabb és újabb lehetőséget nyújt az önpozicionálásra az amúgy is folyamatosan önmeghatározó és helyezkedő társadalomban. Szimbolikus csúcson és árkokban vergődünk.)

Az elmúlt időszak mérlegéhez hozzá kell tennem, bármennyire is groteszk és nehéz, hogy a legsúlyosabb ügy a farkas és a hegymászó mellett a magyar gyermekellátás és szociális segélyezés évtizedes, korszakos botránya. Három évtizednyi letöltendő börtönbüntetést kapott az úgynevezett Bőjt-hálózat egy munkatársa – ahogy a magyar sajtóban megjelent, a döntés egy abúzsorozat miatt született.

Az abúzus itt sajnos enyhítés, eufemizmus. Nem csupán zaklatás történt, bántalmazás. Hanem módszeres, tíz éven át tartó kínzás, megalázás, embertelen bánásmód. Ezért született ez a román kriminalisztika történetében is rendkívüli ítélet. Az ügy részletei a laptopomon, a svájci farkasról és a csústámadásról szóló hírek mellett elmentve. Nem szeretek végignézni az archívumon. A vita pont olyan heves, mint minden más esetben, a vitázó felek pont úgy minősítik egymást, és végül is minden arra fut ki, látni lehessen: ki hol áll a hatalomhoz (hatalmakhoz) képest, kinek milyen konkrét haszna lesz a megszólalásból. Megbukik-e az, akit bukásra ítél, erősödik-e az, aki mellett leteszi a voksát a vitázó?

A történet, mint minden történet, részleteiben lesz igazán elviselhetetlen. Ezeket a részleteket azonban a vitázók nem látják. Túl messze vannak, és amúgy sem férnek bele a sémákba ezek az ördögi kiegészítések, adalékok. A Bőjte-rendszerben lévő gyerekek zöme: cigány. A Bőjte-ügy tulajdonképpen a magyar rasszizmus történetének egy sötét fejezete. Azért cigányok az ide bekerülő gyerekek, mert a cigány szülők kénytelenek teljesen vagy részlegesen lemondani szülői jogaikról, abban bízva, hogy gyermekük így nagyobb szociális biztonsághoz (értsd ételhez, vízhez, oktatáshoz, ágyhoz, fedélhez) jut. A magyarok kiszolgáltatottak, de nem ennyire. Van még imitt-amott számukra némi kapaszkodó.

A Bőjte-hálózatban lévő gyerekek közül sokan nem is magyar anyanyelvű környezetbe születtek, nem onnan kerültek be ebbe a hálózatba. Nagyon sokan román anyanyelvűek, vagy romanit beszéltek (vagy is-is). De ebben a rendszerben évek, sőt gyakran hónapok alatt elfelejtik az anyanyelvüket. Itt kötelező magyarul beszélni. Bevalljuk vagy sem, a Bőjte-rendszer az erőszakos magyarítás hálózata is. Elsőre nem tűnik ez túl kockázatos dolognak. Végül is a román nemzetállamban, ahol annyi magyar iskolát csuktak be, ahol annyi magyar gyerek szorult ki a közoktatásból, ahol annyi nemzedék nőtt fel korlátozott anyanyelvhasználati jogokkal, egy ilyen kis revans nem túl sokat nyom a latban. Nem is nagyon veszi komolyan senki. Pedig a módszer, az erőszakos magyarítás annak az alapelvnek mond ellent, azt hitelteleníti, ami a romániai állami ellátásra szoruló magyar gyerekek számára létfontosságú. Senkit sem lehet megfosztani etnikai identitásától, anyanyelvétől csak azért, mert nem a saját családjában nevelkedik. Mindenkinek jár az anyanyelvi környezet, akkor is, ha hivatásos nevelőszülők látják el, vagy átmeneti otthonba kényszerül. Ezt az alapelvet sértették meg a Bőjte-rendszerben évtizedek óta. Figyelem a rendszerből kikerülők hosszas névsorát: sok-sok román vagy egyértelműen roma nevű gyerek. Többségük semmilyen más nyelven nem beszél, mint magyarul. Nehéz leírni, de ezt úgy hívják, hogy janicsárképző.

A szexuáliserőszak-történetek mellett persze ez is másodlagosnak, harmadlagosnak tűnhet. De a nyelvi erőszak mögött az identitás leépítésének, a személyiség aláásásának szisztematikus és kíméletlen munkája sejlik fel. Rettegett attól – mondja egyik interjúalanyom –, hogy visszakerül az eredeti, cigány családjához. A putriba – teszi hozzá kétségbeesett-megvető hangsúllyal. Miért rettegett tőle? Mert egész gyerekkorában hallgatta a

rém-történeteket, hogy milyen hely a putri. Legsötétebb félelmei, az undor, a gyűlölet indulatai mind-mind ahhoz kötődtek, ahonnan ő maga is jött. Módszeresen, tudatosan felépített öngyűlölet áldozata. Ugyanő meséli, milyen volt immár fiatal felnőtt fejjel visszamenni a szülőkhöz, akikről egész gyerekkorában rémtörténeteket hallgatott. Milyen volt jelenlegi életének szereplői előtt fenntartani a látszatot, hogy ez a régi élet, ez az eredet, ez a saját család, a saját én nem kell. Ő ennél különb lett, másabb, tisztább. Emberebb. És milyen volt szembesülni vele, hogy a rémtörténet hamis volt. Hogy az a putri mégiscsak otthon, az ott élők mégiscsak család. Hogy nem lehet kivágni senkiből a kötődéseit. Nem lehet senkit végérvényesen és radikálisan szembefordítani önmagával. Vagy lehet?

Utálom a cigányokat – mondja interjúalanyom hirtelen, mint aki tilosban jár, és későn ébred ennek tudatára. Faggatnám, hogy mit jelent ez az egyes szám első személyben elmondott mondat, kik a cigányok a szemében. De nem kényszerítem vissza a traumáiba. Nem kérem számon. Ez a mondat: „utálom a cigányokat”, itt van velünk, most már én is viszem magammal, mint a Bójte-rendszer letehetetlen örökségét. Anélkül, hogy bármit is kezdhethék vele. Minden más esetben tiltakoznék, érvelnék, vitatkozna. De itt tehetetlen vagyok, ezzel a cigány emberrel szemben, akit arra tanítottak, hogy utálja a cigány embereket, akinek nincsenek más szavai, nincs már saját nyelve, saját érzései sem.

Rágja a körmét – mondja a felnőtt ember. Nézem a kezét: tényleg véresre, csonkig vannak rágva az ujjai. Pedig már felnőtt, sok felnőttmunka nyoma is van rajta. Mégis valami gyerekkori torzót látok, óvodás gyermek oldja így a feszültségét, ahogy ez a kétkezi munkás. Gyerekekkel utazunk, miközben beszélgetünk. A kocsis hátsó ülésén türelmetlenkednek a kicsik. Mesét keresnek nekik, Lázár Ervint választom ki a hangtárból. *Négyszögletű kerek erdő?* – kérde utastársam, a cigány ember, aki utálja a cigány embereket, és csak a putriban merete elsírni magát, amikor immár felnőtt fejjel először hazament. Fél órát volt otthon, a putriban, aztán eljött, soha többé nem ment vissza. Nem mondta, miért, de tudom: nincs visszaút, az elvett otthon, a lerombolt, megszegényített otthon nem visszaadható.

Csodálkozom, hogy ismeri a *Négyszögletű kerek erdőt*, és mondja előre, kívülről. Aztán azon csodálkozom, hogy csodálkozom. Ne járna egy rágott körmű felnőttnek Lázár Ervin? Meglepődöm, hogy a janicsárképzőn is átszűrődött valami műveltség, és ott találhatta magát a *Négyszögletű kerek erdő* közepén. Döm-dö-döm. Nyelvünk határai világunk határai. És ezeket a határokat saját kezünkkel zárjuk magunkra. Saját börtöneinket ácsoljuk, őrizzük. Saját börtönőreink és kínzóink vagyunk. Szenvedéseink és lelkifurdalásunk egy.

Nem okos dolog, mondják sokan, a Bójte-rendszert kritizálni, mégiscsak magyar gyerekek ezreinek adott utolsó esélyt. Nem magyar gyerekek vagy nem csak magyar gyerekek – tenném hozzá, de ki értené? Nem utolsó esélyt adott a magyar gyerekeknek, hanem elvett valamit azzal a mély meggyőződéssel, hogy éppen ad, és szolgálatot teljesít.

Bonyolult szövevény ez.

Néhány évvel ezelőtt kezdődött az amerikai szobordöntésekről szóló magyarországi vita. Sokszor elhangzott akkor, hogy nálunk nincs rasszizmus, vagy nem úgy van rasszizmus. Hogy a rendszerszintű rasszizmusra adott új mozgalmi válaszok nem helyesek. Sok minden volt az emberek fejében arról, kikről-mikről is vitatkozzunk, ha a magyarországi rasszizmusról vitatkozzunk. A cigánygyilkosságokról, a gettókról, a vízkorlátozásról, a szegregált oktatásról. Épp erről, a karitatív rasszizmusról nem tudhatott senki, nem láthatott bele senki. Attól tartok, ma is nehéz elmagyarázni, hogy az emberi személyiség milyen mélystruktúráit éri erőszak egy ilyen helyzetben anélkül, hogy ennek az erőszaknak a tényéről tudomásunk volna. Anélkül, hogy ennek a veszélyét felfognánk. És anélkül, hogy belátnánk egy-egy emberre gyakorolt, több évtizedes hatását. Nem is kell eljutnunk a pedofilbotrányokig. Mindenki, aki egy ilyen, a magyar nacionalizmus alapjaira épített rendszer részese lesz, így vagy úgy áldozattá válik. A magyar gyerekek, az erőszakosan magyarosított román és cigány gyerekek egyaránt. Azok is, akiket más bántalmazás, abúzus nem ért.

Gondolkodom, hogy fölvessem-e a Bőjte-vitában ezt a szempontot. Sokat írok erről májusban. De ezt az egy tényezőt, az ide kötődő történeteket nem hozom elő. Félek attól, hogy az áldozatok körül szerveződő szolidaritás gyengülne, ha kiderülne, hogy a sértettek többsége cigány. Félek attól, hogy a Bőjte-kritikát fölülírná a cigányellenesség. Félek egy sor torzulástól. Félek. A saját félelmeimtől félek a legjobban.

A Bőjte-ügy két hétig, talán háromig tartott. A pedofilügyben hozott ítélet nyilvánosságra hozatalától a hegymászóhalálig. A figyelem elterelődött, az indulatok ugyan nem mérséklődtek, de más formában, más célpontra irányítva működnek. Már javában tartott a hegymászó tragédiájáról szóló adok-kapok, amikor hosszas szöveget írtunk a Bőjte-áldozatok védelmében. Személyiségi jogokról, adatvédelemről, intézményes felelősségről. Arcképhez, személyes identitáshoz való jogról.

A cigány ember, aki tövig rágja a körmét, eljárás elé néz. Abban bízunk, segít neki ez a szöveg. Sok-sok ügyvéd, szakértő aláírta. Nem fogja ezt érteni senki – mondta a cigány ember, aki ismerte a *Négyszögletű kerek erdőt*. Jobb is, ha eltűnök – tette hozzá. – Ezek lerágnák a csontomról a húsomat is – egészítette ki a saját szavait. Mosolygott hozzá, mintha ő is valami rémmesébe kezdene, amelynek ő a hőse vagy antihőse. Nem tudom. Legjobb eltűnni: ez volt a szemében, miközben én a dokumentumait rendezgettem, sajtóértesítőket küldtem ki és jogszabályokat sorjáztam szépen szerkesztett hivatalos iratokra. Tudván tudva, hogy itt sem eltűnni, sem látszani, sem élni, sem halni nem lehet.